

ÅMOTS KYRKA

Antikvarisk medverkan vid renovering av
klocktorn, tornluckor, urtavlor, tornputs samt fönster

Åmots kyrka
Ockelbo socken och kommun
Gävleborgs län
2019

Ulrika Olsson

Slutrapport
Beställare: Svenska kyrkan, Ockelbo församling

ÅMOTS KYRKA

Antikvarisk medverkan vid renovering av
klocktorn, urtavlor, tornluckor, tornputs samt fönster

Åmots kyrka
Ockelbo socken och kommun
Gävleborgs län
2019

Rapport 2019:14
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2019

Omslagsbild: Åmots kyrka sedd från öster, 2019-10-15. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg.

Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Tekniska och administrativa uppgifter.....	4
Sammanfattning.....	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta	6
Lagskydd	6
Historik och beskrivning.....	6
Orsaker till åtgärder	7
Utförda åtgärder.....	10
Spån.....	10
Ljudluckor	11
Urtavlor	11
Puts på torn.....	12
Fönster.....	13
Övriga antikvariska iakttagelser	15
Källor	15

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Fastighetsägare:	Svenska kyrkan, Ockelbo församling, Tobias Ström
Länsmuseet Gävleborgs dnr:	842/312
Projekttid:	Maj – oktober 2019
Besiktningar:	2019-05-15 2019-06-18 2019-10-15
Åtgärdsförslag:	MiGo Byggnadsvård, Mimmi Göllas, 2016-11-24
Byggherre:	Svenska kyrkan, Ockelbo församling, Tobias Ström
Huvudentreprenör:	Lassas Byggnadsvård, Bollnäs, Lars Göllas
Puts:	Valbo Fasad Entreprenad AB, Valbo, Jonas Glaas
Fönster:	Pärlans Bygghantverk, Ockelbo, Pär Erlandsson
Materialleverantörer:	Claessons Trätjära AB Danalim Ottosson Färgmakeri AB Selder & Company Weber

SAMMANFATTNING

Under maj – oktober 2019 har exteriöra arbeten utförts på Åmots kyrka i Ockelbo. Arbetena har varit koncentrerade till tornet där spåntak på klocktornet har lagats i samt tjärstrukits, tornluckor har målats, liksom urtavlor visare och siffror. Tornets puts har tvättats och mindre skador har lagats i. Tornets fasader har avfärgats med kalkfärg. Samtliga fönster på kyrkan har renoverats genom skrapning och ommålning. Inför arbetena anlätades Mimmi Göllas, MiGo Byggnadsvård, Edsbyn att ta fram ett översiktligt åtgärdsförslag med kostnadsberäkning, *2016 Översiktligt åtgärdsförslag med kostnadsberäkning gällande ÅMOTS KYRKA*, dokument daterat 2016-11-24. Dokumentet ger god information om status på spån, tornluckor, fönster och puts innan påbörjade arbeten. Då arbetena ansågs vara av underhållande karaktär krävdes inget tillstånd från Länsstyrelsen Gävleborg.

Beställare var Svenska kyrkan, Ockelbo församling, Tobias Ström. Arbeten med klocktornets spån, samt tjärstrykning av de spåntäckta ytorna är utförda av Lassasgården i Roteberg AB/Lassas byggnadsvård, Bollnäs. Samma firma har även målningsbehandlat tornluckorna. Putsarbetena är utförda av Valbo Fasad Entreprenad AB, Valbo. Fönsterrenoveringen och målningen av urtavlor är utfört av Pärlands Bygghantverk, Ockelbo. Byggnadsantikvarie Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, anlätades till den antikvariska medverkan. Samtliga kulörkoder är hämtade från dokument knutna till renoveringen som utfördes 1996. Dessa handlingar förvaras i Läns museet Gävleborgs ärendearkiv.

Under projektet besökte antikvarisk medverkande Åmots kyrka vid tre tillfällen: 2019-05-15, 2019-06-18 och 2019-10-15.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Arbetena är väl utförda och i enlighet med åtgärdsförslaget från MiGo Byggnadsvård. Läns museet Gävleborg godkänner de utförda arbetena ur antikvarisk aspekt.

KARTA

Figur 1. Utdrag ur Lantmäteriets fastighetskarta. Åmots kyrka är inringad.

LAGSKYDD

Åmots kyrka omfattas av bestämmelserna i Kulturmiljölagens fjärde kapitel.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Åmots kyrka uppfördes 1914–1917 efter ritningar av arkitekten Georg A Nilsson. Kyrkan är belägen på Fröberget i den norra utkanten av tätorten. Genom sitt höga läge utgör kyrkan ett dominerande inslag i bygden. Kyrkans föregångare, Bunes kapell, uppförd 1797, ligger ett hundratal meter sydväst om kyrkan.

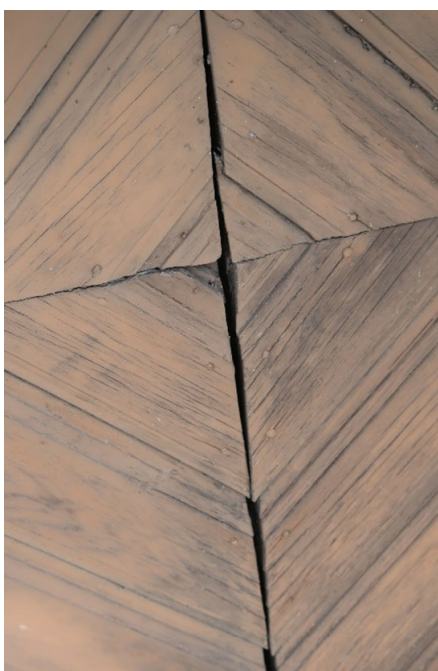
Åmots kyrka består av ett långhus, ett indraget kor med altaret placerat i ett smalare och lägre parti mot öster, samt sakristian söder om koret. Tornet är sidoställt i sydöst. Kyrkans fasader är slätputsade i vitt och sockeln består av obearbetad natursten. Portpartier markeras med omfattningar i röd granit och fönsterpartierna utgörs till stor del av småspröjsade fönsterbågar med rundbågiga överstycken. Långhusets djupt nerdragna sadeltak är belagt med enkupigt lertegel. Åmots kyrka har genomgått få förändringar sedan byggåret.

ORSAKER TILL ÅTGÄRDER

Klocktornets spån var i behov av underhåll. Spånyrtorna åtgärdades senast vid de exteriöra arbetena som gjordes 1996, men det finns också äldre spån. Vid sidan om trasiga spån var träytorna kraftigt uttorkade. Ljudluckor och fönster var i behov av underhåll. Färgskikten var urlakade med uttorkat och sprucket trä som följd. Tornets vita avfärgning var smutsad. Fönsterbågarnas färgskikt var urlakade och på vissa håll släppte färgen helt. På den norra sidan var alla fönsterbågar fastmålade i karmarna.

Figur 2 och 3. Klocktornets spån innan påbörjade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-05-15.

Figur 4 och 5. Skick på ljudluckor innan påbörjade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-05-15.

Figur 6 och 7. Skick på urtavlor innan påbörjade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-05-15.

Figur 8 och 9. Exempel på skick på fönsterbågar innan påbörjade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-05-15.

Figur 10 och 11. Urtagning av fönsterbågar samt skrapning av karmar på den västra långsidan. Exempel på putsens skick innan påbörjade arbeten. Kalkfärgen ströks ett lager vid den senaste renoveringen 1996. Tornets puts var kraftigt smutsad. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-05-15.

Figur 12. Arbeten pågår och ställningen är rest ända upp i tornspiran för att nå alla spånklädda ytor. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-06-18.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Spån

Spånen på klocktornet är av varierad form. En stor andel har rakt avslut, några har spetsigt sågad nederdel. Skadorna på spånen utgjordes till största del av spräckta spån. Enligt Lassas var det få spån som var helt slut. Uppskattningsvis har ett 80-tal spån bytts ut till nya. De nya spånen är fästa med blank trådspik, likt tidigare utförande. De nya spånen har i första hand hämtats från det lager med spån som förvarats i kyrkan och som antas vara från tiden då kyrkan uppfördes. Vindskivorna ovanför takpartiet som rymmer tornuren har bytts ut till nya. Ovanför vindskivorna har en stor andel uttjänta spån bytts ut. Äldre spånytor har rengjorts genom skrapning och borstning innan de ströks med ett tjockt lager opigmenterad Dalbränd tjära från Claessons Trätjära AB.

Figur 13. Christer Åsentorp från Lassas byggnadsvård vid de nytjärade spånyterna. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-06-18.

Figur 14. Nya vindskivor i takpartiet med tornuren, samt bytta spån ovanför dessa. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-06-18.

Ljudluckor

Panel och karmar på ljudluckorna har rengjorts genom skrapning av löst sittande färg. Mindre trälagningar har gjorts på rötskadade karmbottenstycken. Ytorna är målade med linoljefärg från Selder & Company i två strykningar, allt efter fabrikatets anvisningar. Kulör: NCS 8010-Y70R, rödbrun.

Figur 15 och 16. Ljudluckor efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseum Gävleborg, 2019-06-18.

Urtavlor

I samband med att ställningen var rest kring tornet så renoverades även urtavlor. Det var framförallt siffror och visare som behövde åtgärdas. Arbetena med urtavlor gjordes på plats. Urtavlorna har en konstruktion av galvat järn, cirka 8 mm tjocka. Det visade sig att ramverket inte är målat med linoljefärg, som först antogs, utan med någon typ av industrilack. Den färgen satt fast mycket bra på ramverken, varför endast bättringsmålning var befogad. Grafitgrå linoljefärg har använts till detta. Visarna har rengjorts och målats med linoljefärg i tre strykningar. Kulör: NCS 2040-Y20R, ljus gul. Linoljefärg från Ottosson Färgmakeri AB har använts.

Figur 17. Tornur efter avslutade arbeten. Visare och siffror har målningsbehandlats. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseum Gävleborg, 2019-06-18.

Puts på torn

Senast tornets puts gjordes vid var vid de exteriöra arbetena 1996. Kalkfärgen var då struken endast en gång, enligt Valbo Fasad Entreprenad AB. I detta projekt har putsytorna på tornet tvättats genom hetvattenstvätt. De putsade fasaderna var till största del i gott skick, mindre lagningar har utförts med hydrauliskt kalkbruk från Weber. Ytorna är avfärgade med obruten vit kalkfärg från Weber som strukits två gånger.

Figur 18 och 19. Tornets putsade ytor efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseum Gävleborg, 2019-10-15.

Fönster

I stort sett samtliga fönsterbågar på kyrkan är ursprungliga från byggtiden. Den senaste fönsterrenoveringen gjordes 1996, då bågar och karmar målades om utvändigt.

Inom detta projekt har samtliga fönsterbågar demonterats och renoverats inne på verkstad. Till skadorna hörde torrt, isärsprucket virke. Få delar uppvisade rötskador. Det runda 4-luftsönstret på kordelen mot väster hade dock omfattande rötskador. Där utfördes lagning på karmen samt byttes virke i ett bågunderstycke.

I sockeln nedanför det runda önstret finns ett sentida tillverkat källarfönster, där bågunderstycket och delar av sidostyckena var rötskadade. De skadade delarna har ersatts med nytt virke.

Det runda önstret ovanför huvudentrén har dekorationer i form av snidade delar, som är påspikade på bågen. Mellan de snidade delarna och bågdelarna fanns glipor, vilka nu har kittats igen ungefär i likhet med hur en kittfals utförs. På så vis hindras fukt från att ta sig in mellan delarna.

Fönsterbågarnas glastrutor har inte demonterats om de inte varit trasiga, eller om inte lagning av trä gjorts. Ett 15-tal trasiga glas har bytts till återanvänt munblåst glas i samma tjocklek. Löst kitt har kompletterats upp med nytt kitt av fabrikat Danalim. Alla fönsterbågar har rengjorts från löst sittande färg. Bågarna är halvoljade och strukna två gånger med linoljefärg. Kulör: NCS 3040-Y30R, ockragul med inslag av rött.

Samtliga bågar mot öster och norr har också renoverats på insidan, då ytorna där var mycket dåliga. Ytorna har slipats, oljats och målats i en handbruten ljus grå kulör i överrensstämmelse med omkringliggande ytor. Den NCS-kod som finns angiven i handlingarna från 1996 stämde inte alls överens med dagens kulör, enligt Pär Erlandsson, Pärkans Bygghantverk, som utförde fönsterrenoveringen. Insidan på övriga bågar har endast i undantagsfall bättringsmålats där så varit tvunget. Linoljefärg från Ottosson Färgmakeri AB har använts. Karmfalsarna var sedan tidigare omålade, och har nu oljats i likhet med tidigare behandling.

Alla bågar är slutligen monterade med infällda spårskruvar, likt tidigare. Dessa är dolda bakom kitt inmålade i den gula kulören.

Figur 20 och 21. Fönsterparti efter den västra långsidan efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2019-10-15.

Figur 22 och 23. Till vänster det runda fönstret på korets västra sida, och till höger det runda fönstret som pryder entrégaveln mot söder. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2019-10-15.

Figur 24. Det runda fönstret ovanför huvudentrén har sniderier som är spikade mot bågen. Mellanrummet mellan de båda delarna har nu kittats för att undvika att fukt tränger ner mellan delarna. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-10-15.

ÖVRIGA ANTIKVARISKA IAKTTAGELSER

Renoveringen av fönstrens insida finns inte med i åtgärdsförslaget från MiGo Byggnadsvård. Enligt Pär Erlandsson diskuterades dessa delar ihop med Mimmi Göllas samband med upphandlingen. Antikvarisk medverkan anser att det är bra att de dåliga färgskikten på bågarnas insida åtgärdades i samband med att bågarna var demonterade och inne på verkstad. Grundligare kulörbestämning behöver dock utföras inför framtida inre renoveringar, då den NCS-kod som finns i handlingar från 1996 inte alls stämmer överens med den kulör som bågarnas insida har idag, enligt Pär Erlandsson.

Detta projekt har inte innefattat renovering av portar. Dessa bör åtgärdas inom de närmaste åren, menar Läns museet Gävleborg. För detta behövs tillstånd från Länsstyrelsen Gävleborg.

KÄLLOR

Ärendearkivet, Läns museet Gävleborg

Vård och underhållsplan Åmots kyrka, Gävleborgs län, Uppsala 2003-05-26

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE